

Мороз Г.В.

кандидат юридичних наук
доцент кафедри трудового,
екологічного та аграрного права
Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

УДК 349.6

Суть та зміст категорії екологічного інтересу

Однією з особливостей екологічних прав громадян Н.Р. Кобецька визначає їх спрямованість на задоволення екологічних потреб і забезпечення реалізації екологічних інтересів [1, с.28].

В науковій літературі достатньо уваги приділяється дослідженню суті, поняття та різновидів екологічних інтересів. Зокрема, на вивченні даного питання зосереджують увагу такі вчені, як Н.Р. Малишева [3], Н.Р. Кобецька [1, 2], Г.В. Анісімова [4], М.І. Васильєва [5, 6] та інші представники еколого-правової науки. Дослідження правового регулювання екологічних інтересів в різноманітних їх проявах є на сьогодні самостійним та важливим завданням, вирішення якого становить змістову основу екологічного права, відповідно - визначає перспективи його розвитку.

Категорія “інтерес” належить до сфери дослідження не лише правових наук, а й соціально-філософських, причому останні дають її базове визначення, яке використовується правом. Взагалі, визначення будь-якої дефініції, особливо юридичної, має відповідне практичне значення, оскільки виконує не тільки інформаційні, але й правові функції. Відповідно, метою даної публікації є дослідження суті категорії екологічного інтересу з наукової та прикладної точки зору; на основі вивчення та узагальнення правових та соціально-філософських вчень виведення визначення законного екологічного інтересу, з обґрунтуванням необхідності якнайповнішого врахування істинних

екологічних інтересів в ході реалізації найважливіших ідейних положень державної екологічної політики.

Інтерес (в перекладі з латинської *interest* – має значення, є важливим) – спосіб відношення соціального суб'єкта до необхідних умов існування і розвитку, що виражається у прагненні створювати і використовувати ці умови [7, с. 236-237]. В основі будь-якого інтересу знаходиться потреба [8, с.211], яка є категорією, що охоплює більш широке коло явищ, ніж категорія інтересу, оскільки потреби притаманні всім біологічним організмам, в тому числі й людині. Інтереси ж – тільки людині [9, с. 466]. Потреба – це нужда [10, с.20], необхідність у чомусь [11, с. 6-7]. Потреба жити в чистому, безпечному довкіллі відноситься до безпосередніх екологічних потреб людини. Вона є життєво важливою, обумовленою необхідністю самого існування людини [1, с. 28].

Існують різні точки зору щодо розуміння екологічних інтересів [4, с.14-15; 12, с. 214; 3, с. 26-29], кожна з яких, розкриваючи суть даного поняття, заслуговує на увагу. Цікавим є підхід М.І. Васильєвої. На думку вченої, з однієї сторони – екологічний інтерес, тобто інтерес в збереженні природних об'єктів, підтримці придатної для життя якості навколишнього середовища, умовно складає мотивуючу частину права на безпечне навколишнє середовище, а з іншої – екологічний інтерес – це своєрідна форма публічного вираження суб'єктивного права на безпечне навколишнє середовище, його соціально значима оцінка. Враховуючи те, що екологічні відносини мають публічний характер (витіснити, обмежити споживацьку психологію суспільства по відношенню до природи можна, очевидно, тільки публічно-правовими (імперативними, субординаційними) методами), екологічний інтерес при цьому не може вважатися справою виключно самих громадян. Органи державної влади у всіх необхідних випадках повинні виконувати покладений на них обов'язок: виявляти наявність цього інтересу та його спрямованість [5, с. 60-61]. Практично це можна реалізувати за допомогою включення (застосування) механізму громадської участі в процесі розробки та прийняття еколого значимих рішень. Основною метою участі громадськості у прийнятті

екологічно значимих рішень є репрезентація інтересів усіх суспільних верств у цьому процесі та їх врахування при ухваленні остаточного варіанту рішення. Необхідність залучення громадськості до участі в управлінні охороною довкілля сьогодні базується на зацікавленості в цьому самих громадян, їх об'єднань, які, проявляючи власну ініціативу, що ґрунтується на життєво необхідній екологічній зацікавленості в чистому довкіллі, яке є середовищем їх існування, “втручаються” в справи держави, в постановку та вирішення питань збереження належного стану довкілля. Однак, зацікавленість самих громадян брати участь у процесі прийняття управлінських рішень є основною, але не єдиною причиною реалізації ними своїх прав в цій галузі відносин. За існуючих сьогодні умов соціально-політичного розвитку суспільства та формування демократичної правової держави остання не меншою мірою повинна бути зацікавлена в належній організації суспільних відносин через прийняття рішень, які будуть відповідати інтересам громадян. Соціальне партнерство, що є основою взаємодії держави і громадянського суспільства, можливе лише за умови взаємної довіри, досягнення якої в значній мірі залежить від державних інститутів. Саме вони мають ініціювати такі інституційні зміни і нововведення в механізми державного управління та місцевого самоврядування, які би змогли підняти довіру широких кіл громадськості до держави як правового інституту управління процесами соціально-економічного розвитку суспільства. Більше того, М.І.Васильєва первинними суб'єктами громадської участі визнає власне громадян, групи громадян, громадські об'єднання і населення (жителів). Первинність їх полягає у тому, що вони є безпосередніми носіями суспільного екологічного інтересу. Всі інші суб'єкти, такі як, наприклад, органи територіального громадського самоуправління, є вторинними, оскільки лише опосередковують з тією чи іншою мірою точності істинні екологічні інтереси [5, с. 58-59].

М.І. Васильєва підкреслює: “Не можна виключити й того, що виявиться внутрішня неоднорідність суспільного екологічного інтересу... Спірний об'єкт може бути незручним для одних жителів і, навпаки, дуже зручним і бажаним для інших (ті ж автостоянки, гаражі, кіоски). Варто задуматись над способом

вирішення спорів при наявності внутрішньої конкуренції групових екологічних інтересів” [5, с. 61].

В літературі наголошується на необхідності достатньо детальної правової регламентації реалізації екологічного інтересу конкретного суб'єкта права, котрий би не суперечив інтересам суспільства, держави. Розмежувати окремий (приватний) інтерес конкретного суб'єкта права та інтерес загальногосподарський чи загальнонародний (публічний), а також відобразити це розмежування в законодавстві – одне із завдань, що стоїть перед правотворчістю [13, с. 94-95]. Одним із способів вирішення цього завдання, на нашу думку, могло б бути з'ясування природи та суті інтересу окремої особи (групи осіб), який вона заявляє та відстоює в конкретному випадку, з тим, щоб не допустити в подальшому конфлікт інтересів (поняття “конфлікт” визначається як зіткнення протилежних цілей, поглядів, позицій, інтересів суб'єктів взаємодії, як гостре соціальне протиріччя, що характеризується наявністю протистояння суспільних сил і здатне викликати ускладнення для кожної із сторін протистояння [14, с. 251; 15, с. 251]). При цьому слід виявляти ознаки законності чи незаконності представлених інтересів.

Додатково слід наголосити на тому, що необхідність виділення такого поняття, як інтереси, поряд із правами, очевидно є виправдана. Пояснюється це тим, що право по своїй суті більш статичне, ніж суспільні відносини, регулятором яких воно виступає. Як зазначено в літературі, законодавець часто не встигає визнати і, відповідно, закріпити ті нові соціальні можливості та інтереси, які з'являються в суспільстві, а іноді і не прагне до цього [8, с. 145]. Саме для подолання прогалин у праві, яке не може охопити всі суспільні відносини, і виникає законний інтерес, який внаслідок особливої важливості згодом може перерости у відповідне суб'єктивне право. На думку Г.Васильєва, соціально значимий, позитивний інтерес, визнаний законодавцем, перетворюється в законний інтерес, який часто породжує суб'єктивне право [16, с. 7]. Разом з тим, законні інтереси – це не право, не свобода: вони не охоплюються їх змістом, однак мають характер правового дозволу і закріплюються не лише в конкретних правових нормах, а й в загальних

принципах права [17, с. 114]. Відсутність прямої вказівки в нормах права про екологічні інтереси громадян не виключає ні наявності їх як таких, ні можливостей їх державного захисту в якості «законних», якщо це відповідає принципам і цілям галузевого правового регулювання. Таким чином, необхідною та достатньою умовою можливості правового захисту екологічного інтересу виступає його законність, яку розуміють, як загальну непротиправність, але захист не є обов'язковим в тих випадках, якщо це прямо не випливає із законодавства [6, с. 15]. Тобто, й ті інтереси, які не знайшли відповідного нормативного закріплення, можуть (і повинні) залишатися у сфері правового регулювання за умови їх відповідності духу законів, а також якщо вони мають соціальну значимість і конкретну позитивну, спонукальну, захисну, регулятивну та забезпечувальну роль. Відповідно, законні інтереси не можна ототожнювати із суб'єктивними правами. Нетотожність цих понять визначається тим, що вони є дозволами різного ступеня. Законний інтерес на відміну від суб'єктивного права є простим правовим дозволом, який має характер прагнення, в якому відсутня вказівка діяти чітко зафіксованим в законі способом і вимагати відповідної поведінки від інших осіб і який не забезпечений конкретним юридичним обов'язком [18, с. 382]. М.М. Коркунов писав: «Право неодмінно передбачає відповідний обов'язок. Якщо відсутній відповідний обов'язок, має місце простий дозвіл, а не правомочність» [19, с. 151].

Суть категорії «законний інтерес» був предметом досліджень багатьох вчених [20, с. 12; 17, с. 11; 8, с. 215 та ін.]. Найбільш конструктивне визначення «законного інтересу» дає А.В. Малько: «Це виражений в об'єктивному праві або такий, що випливає з його загального змісту і певною мірою гарантований державою, простий юридичний дозвіл, який виражається в прагненнях суб'єкта користуватися певним соціальним благом, а також у певних випадках звертатися за захистом до компетентних органів держави чи громадських організацій – з метою задоволення своїх потреб, що не суперечать суспільним (загальнодержавним)» [21, с. 62]. Звідси, незаконним слід визнати інтерес, що взагалі не відображається в об'єктивному праві (не випливає з його загальних

засад) або визнається як суспільно шкідливий, не відповідає загальному благу (публічним інтересам і законним інтересам інших осіб), захист такого інтересу не гарантується державою, а його реалізація навіть тягне за собою юридичну відповідальність, якщо при цьому порушується встановлений правопорядок і законні інтереси інших осіб [22, с.19].

На нашу думку, якщо розглядати екологічний інтерес як об'єктивно існуюче, особливого роду ставлення соціальних суб'єктів до екологічних потреб та інших умов життя, що забезпечують їм нормальну життєдіяльність та екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі [4, с. 15], як категорію, яка виражає прагнення людей зберегти належну якість довкілля, придатного для нормального існування і відтворення, то в такому сенсі екологічний інтерес матиме тільки позитивне забарвлення і вважатиметься законним екологічним інтересом. Якщо ж суспільство і людина орієнтуються виключно на соціальні та економічні фактори, то в суспільстві формуються хибні екологічні інтереси, спрямовані не на взаємодію з навколишнім середовищем, а тільки на споживання його благ (природних ресурсів, лікувально-оздоровчих властивостей і т.д.). В реальному житті це проявляється у вигляді серйозних прорахунків в соціально-економічній, правотворчій та інших видах діяльності, результатом чого є існуюча екологічна ситуація в Україні та у світі загалом. Усвідомлення ж суспільством та окремими громадянами необхідності враховувати в своїй життєдіяльності екологічні інтереси, підвищує відповідальність держави, колективів людей, індивідів за наслідки прийнятих ними рішень при реалізації їхніх інтересів [13, с. 90-91]. Безумовно, екологічні інтереси в суспільних правовідносинах полягають не тільки в охороні довкілля, а і в інтенсивному використанні природних об'єктів для сталого економічного і соціального розвитку суспільства [12, с. 214]. Враховуючи вказане вище, можна зробити висновок про те, істинні екологічні інтереси (виходячи із змісту безпосередніх екологічних потреб людини, які визначають характер і спрямованість інтересів) по своїй суті не можуть бути незаконними. Коли ж йдеться про використання людиною суто споживчих, корисних властивостей природи без врахування їх вичерпності та без вжиття

природоохоронних, профілактичних, відновлювальних заходів, первинний вигляд екологічних інтересів втрачає свою позитивну спрямованість, перетворюючись у безпосередньо економічні інтереси (чи інші види інтересів).

Як справедливо зауважує Н.Р. Малишева, гармонізація національних політик і законодавства в галузі охорони навколишнього середовища завжди являє собою компроміс між двома групами інтересів: економічними та екологічними, суперечливими за самою своєю природою. Їх опозиційний характер зростає, коли екологічні інтереси постають як віддалені і навпаки, інтереси примиряються перед лицем близької екологічної загрози [3, с.28]. Тому реальне дотримання принципу науково обґрунтованого поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів людини, суспільства і держави з метою забезпечення сталого розвитку і безпечного навколишнього середовища є одним із особливо важливих завдань суб'єктів прийняття екологічно значимих рішень, успішність виконання якого в значній мірі залежить від компетентності, об'єктивності, неупередженості останніх.

Отже, законні екологічні інтереси - це категорія, що акумулює в собі наміри та прагнення особистості, спрямованість яких визначена її безпосередніми, життєво важливими екологічними потребами, які з об'єктивних причин не знайшли втілення в суб'єктивних екологічних правах або прямо відображені у них; має форму простої юридичної дозволеності, яка виражається в можливостях суб'єктів безперешкодно користуватися певними екологічними благами.

На часі перед законодавцем нашої держави першочергове, невідкладне та одночасно непросте завдання: забезпечити врахування інтересу, як явища об'єктивного, ще на стадії розробки та прийняття законодавчих актів (особливо стратегічного значення), а не діяти з позицій прийняття законів під чиїсь інтереси, далеко не істинно екологічного характеру.

Література:

1. Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян України: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.06 / Кобецька Надія Романівна. – К., 1998. – 173 с.

2. Кобецька Н.Р. Розмежування та взаємодія публічних та державних екологічних інтересів / Кобецька Надія // Юридична Україна. – 2007. - № 7(55). – С. 8-12.
3. Малишева Н.Р. Гармонізація екологічного законодавства в Європі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / Н.Р. Малишева. - Київ, 1996. – 53 с.
4. Анісімова Г.В. Здійснення громадянами екологічних прав : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / Г.В. Анісімова. – Харків, 1996. – 19 с.
5. Васильева М.И. Проблемы защиты общественного интереса в экологическом праве / Васильева Мария // Государство и право. – 1999. - № 8. – С. 49-62.
6. Васильева М.И. Публичные экологические интересы: проблемы теории / Васильева Мария // Экологическое право. – 2004. - № 4. – С. 12-20.
7. Філософський словник / [ред. В.І. Шинкарук]. – К. : УРЕ, 1986. – 800 с.
8. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Матузов Н.И. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – 290 с.
9. Філософія: Навчальний посібник / [Надольний І.Ф., Андрущенко В.П., Бойченко І.В. та ін.]; за ред. І.Ф. Надольного. – К. : Вікар, 1998. – 624 с.
10. Бірюков І. Інтерес і суб'єктивне цивільне право / І. Бірюков // Право України. – 2004. - № 8. – С. 18-21.
11. Экимов А.И. Интересы и право в социалистическом обществе / А.И. Экимов. – Л. : изд-во ЛГУ, 1984. –134 с.
12. Правова держава Україна : проблеми, перспективи розвитку. Короткі тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції, 9-11 лист. 1995 р. - Харків, 1995. – С. 214-215.
13. Правовые проблемы охраны окружающей среды в Украине. – Симферополь : «Таврия», 2001. – 192 с.

14. Анцупов А.Я. Конфликтология : учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 551 с.
15. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / В.І. Волович та ін. [за ред. В.І. Волович]. – К. : Український центр духовних культур, 1998. – 736 с.
16. Васильев Г. К вопросу о роли прокуратуры в защите экономических интересов субъектов хозяйствования / Г. Васильев // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. - № 7. – С. 7.
17. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР / Витрук Н.В. – М., 1985. – 176 с.
18. Проблемы теории государства и права: уч. пособие / [под ред. М.Н. Марченко]. – М. : Юристъ, 2002. – 656 с.
19. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / Коркунов Н.М. – СПб, 1898. – 354 с.
20. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права / Шершеневич Г.Ф. – М., 1912. – 698 с.
21. Малько А.В. Субъективное право и законный интерес / А.В. Малько // Правоведение. – 1998. - №4. – С. 60-65.
22. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О.М. Вінник. – К. : Атіка, 2003.

ANNOTATION

The article is dedicated to the research of «ecological interest» category essence. The research is based on the systematization scientific and legal material. The author offers to use the category of the «legal ecological interest» which is scientifically and practically grounded.

Key words: interest, ecological interest, legal ecological interest, conflict of the interests, ecological law subject.

АННОТАЦІЯ

Статья посвящена исследованию сущности категории «экологический интерес». На основе систематизации соответствующего правового и научного материала предлагается определение категории «законный экологический интерес», что имеет обоснованное научное и практическое значение.

Ключевые слова: интерес, экологический интерес, законный экологический интерес, конфликт интересов, субъективное экологическое право.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню сутності категорії «екологічний інтерес». На основі систематизації відповідного правового та наукового матеріалу пропонується визначення категорії «законний екологічний інтерес», що має обґрунтоване наукове та практичне значення.

Ключові слова: інтерес, екологічний інтерес, законний екологічний інтерес, конфлікт інтересів, суб'єктивне екологічне право.

Мороз Г.В. Суть та зміст категорії екологічного інтересу / Г.В. Мороз // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. - Миколаїв, 2009. – Випуск 38. – С.201-207.